

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Пелагия Мих. Терзийска, преподавател в ЮЗУ "Неофит Рилски", Благоевград на дисертационен труд на тема „ФОРМИРАНЕ НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ УМЕНИЯ У УЧЕНИЦИТЕ ЧРЕЗ ОБУЧЕНИЕТО ПО „ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА” за присъждане на образователната и научна степен "доктор" по докторска програма Методика на обучението по родинознание и природознание в началните класове, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по, област на висше образование 1. Педагогически науки.

Автор: Цветомира Илиева Иванова

Научен ръководител: доц. д-р Нино Михайлов

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Цветомира Илиева Иванова е докторант в редовна форма на обучение в катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика“ при Факултета по педагогика на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Процедурата и представеният комплект от документи е съобразен с Правилника за развитие на академичния състав на Югозападния университет.

След завършване през 2000 година на ОКС „бакалавър” в ЮЗУ „Неофит Рилски“ - специалност „Начална училищна педагогика“, в периода март 2001 – юли 2002 година Цветомира Иванова придобива допълнителна професионална квалификация - начален учител по английски език, а през 2003 година, пак в Югозападния университет, придобива образователно-квалификационната степен Магистър и професионална квалификация Магистър-педагог по управление на образованието.

От 2014 година до момента участва в една национална и 5 международни научни конференции, в три докторантски научни сесии „Лаборатория за наука“ и два проекта на факултета по педагогика при ЮЗУ „Неофит Рилски“, както и един проект на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”.

Докторант Иванова получава Грамота за активно участие в научноизследователска дейност и Приз за отличена научна публикация от

Организационния комитет на XXVI Международна научна конференция за млади учени.

В периода февруари 2016 – юни 2017 е асистент в катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика“ при Факултета по педагогика на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и води упражнения по няколко учебни дисциплини, сред които: Опитно-изследователска работа в обучението по родинознание и природознание, Екопедагогика, Начална училищна педагогика, Практикум „Организиране отбиха на децата“, Практикум „Първите дни на детето в училище“, Методика на обучението по чужд език.

2. Актуалност на тематиката

В съвременния динамичен свят, наситен с информация, комуникативни и емоционални предизвикателства, създаването на условия за формиране и развитие на изследователски умения у учениците мобилизира учители и родители в търсенето на правилни и “работещи” решения. Обществото се нуждае от личности с изследователска активност и творчество, което предполага включването на учениците още от начална училищна възраст в опитно-изследователска дейност, провокираща поставянето на изследователски въпроси, разрешаването на противоречия, откриването на връзки и зависимости, стоящи в основата на формиране на изследователски умения. В тази връзка особено значение има обучението по „Човекът и природата“.

Темата на дисертационния труд и проблемите, разглеждани в него са насочени към търсене и доказване ефективността на подходи за стимулиране на любопитство, за активно общуване с природата, за провокиране на изследователско поведение, на изследователска дейност и изпитване радост от собствените открития.

В този контекст дисертационният труд „Формиране на изследователски умения у учениците чрез обучението по „Човекът и природата“ е изследване, което има своето място в педагогическата теория и практика.

3. Представяне на труда и оценка на съдържанието

Изследването е построено на добра концептуална основа. Структурирането е логично организирано. Съдържанието е тематично

диференцирано в три глави. Основният текст е разработен върху 358 компютърни страници и 32 страници литература – 257 заглавия на кирилица и 58 на латиница. Дисертационният труд включва и 62 страници с 20 приложения, които са важна част на направеното изследване.

В представеният за рецензиране дисертационен труд се прави многостранен преглед на научни публикации, свързани с процесите на усвояване на изследователски умения от учениците, с особеностите в развитието на познавателните им интереси, спецификата на учебно-познавателната им дейност, както и с възможностите на учебното съдържание по „Човекът и природата“ за реализиране на опитно-изследователска дейност.

В *увода* докторант Цветомира Иванова обосновава актуалността на проблема, разглежда неговите трактовки в психолого-педагогически аспект. Извежда някои проблеми на процеса на обучение в началното училище, пречателни формирането и развитието на изследователски умения у учениците. Представя концептуално-методологическата рамка на изследването. Коректно формулира обекта и предмета, целта и хипотезата, и съобразно с това определя конкретни реалистични задачи.

В *първа глава* се разглеждат теоретичните основи на проблема за формиране на изследователски умения у учениците от 3 клас чрез обучението по „Човекът и природата“. Представят се основни постановки относно мястото и значението на обучението по тази учебна дисциплина в учебно-възпитателния процес на учениците от началната образователна степен. Вниманието се насочва към изразени схващания на различни автори относно възможностите на учебното съдържание по „Човекът и природата“ не само за усвояване на определен обем от знания, но и за овладяване от учениците на методи за решаване на познавателни проблеми, за разкриване на причинно-следствени връзки, за реализиране на собствени проучвания и опитно-изследователска дейност. Заедно с това докторант Иванова разкрива позициите на изследователите относно психологическите особености на тази дейност, осъществявана от ученика от начална училищна възраст, акцентира върху необходимостта от реални опити, ярки и запомнящи се експерименти, от

диагностициране и разрешаване на противоречия, последователност от задачи и казуси за експериментиране.

В тази глава се анализира дейността като основа за формиране на познавателни умения у учениците. Дейността се разглежда в структурно-функционален аспект, предполагащ вариации в броя и формулировката на структурните компоненти. На основата на изложените постановки и направени анализи докторантката обобщава значимостта на прехода през всички компоненти на дейността, респективно изследователската, за да бъде цялостна и завършена.

Специално внимание се отделя на изясняване на психолого-педагогическите условия за формиране на изследователски умения, както и разкриване на значимостта на процеса на създаване на тези умения.

Значимо място в теоретичния обзор се отделя на проблемните ситуации в обучението по „Човекът и природата“. Тяхното решение се разглежда като важно средство за формиране на изследователски умения, наред с поощрението на творчество у учениците и тактичността на педагога. Докторант Иванова основателно подчертава, че е необходимо в опитно-изследователската дейност да се игнорират проблемните ситуации с екологична проблематика и съпътстващите я рискове и опасности, породени от разрушаване на екологичното равновесие, за да не се допуснат негативни емоции и страх, както и чувство на безсилие и безпомощност.

Цитираните автори са представителни за проучваната проблематика. Достатъчно внимание е отделено както на българските автори, изследващи проблема, така и на представители на англоезичната литература и на руската школа. Коректно са отразени различните авторски схващания със собствен коментар.

Втора глава представя методиката, съдържанието и организацията на изследването. Отразява приложните дейности по изследване на избрания научен проблем. Предлага педагогическа технология за формиране и развитие на изследователски умения у учениците в начална училищна възраст чрез проблемни ситуации в обучението по „Човекът и природата“. Концептуална

основа при разработването на технологията е теорията за поетапното формиране на умствени действия, разработена от П. Галперин и Н. Тализина. Представена е схема, показваща технологичните етапи (последователността) на реализиране на изследователската дейност заедно с материалните ресурси за всеки етап. В тази глава докторантката описва констатиращия етап - проведените диагностични изследвания за установяване входното равнище за наличие на изследователска инициативност и равнището и развитието на изследователски умения у учениците от 3 клас в двете експериментални групи в кръжока по „Човекът и природата“.

Във втора глава е представен и формиращият етап на педагогическото изследване. Вниманието се насочва към създаването на изследователски умения у учениците чрез проблемни ситуации в обучението по „Човекът и природата“, прилагани в предметния кръжок по учебната дисциплина. Акцентира се върху необходимостта от адекватен подбор на познавателното съдържание, подходящо за усвояване чрез проблемни ситуации, съответстващо на познавателните интереси на учениците и обогатяващо преживяванията им чрез опитно-изследователска дейност. Съдържанието и тематиката на опитите са разнообразни и обхващат работа с твърди тела и вещества, с течности и разтвори, с газове, сапунени мехури, багрила, почва, с растения, цветни пластини и с насекоми (мравки). В основната на разработването на комплекса от проблемни ситуации и подбора на подходящи експерименти за формиране и развитие на изследователски умения основателно стоят трите направления: нежива природа (тела, вещества, въздух, вода), жива природа (разнообразие, групиране, движение, хранене, размножаване на организмите и организмите, и средата им), човекът и неговото здраве (органи на движение, хранен и дишане и др.). Предвид ограничените познавателни възможности на учениците от 3 клас и недостатъчно изградените им умения (дори използваните в житейски план) за планиране, за измерване и отчитане и др. докторантката предвижда запознаването на третокласниците с основни положения от съставяне на планове за опитите и последващите действия по организиране реалното провеждане на опитите, като съставя и им предлага „Паметки“ за тези процедури.

Апробацията на разработения комплекс от проблемни ситуации за формиране и развитие на изследователски умения у учениците е представена подробно. Описани са детайлно занятията и предложените за изпълнение експерименти от учениците, включително и опитите, които се осъществяват вкъщи. За определяне ефективността на разработената технология се използва същият диагностичен материал, както и в констатиращият етап, с изключение на методика №1: „Разбери“, която се използва за установяване наличието на изследователска инициативност у учениците.

Подробно се описват основните положения при разработване и употреба на методи за диагностика на равнището на изследователските умения. В съответствие с методологическата и методическа основа на изследването и приетата структура на изследователската дейност са подбрани диагностични тестове за равнището на развитие на изследователски умения у учениците от 3 клас в обучението по „Човекът и природата“. Разкриват се психолого-педагогическите основи на разработване на диагностичните тестове по компоненти. Една част от тези тестове са модифицирани, а другата са авторски. Целта от приложението им е изследване равнището на развитие на изследователски умения, както преди, така и след провеждане на педагогическия експеримент. Чрез използваните методики се диагностицира наличието на изследователска инициативност и установява равнището и развитието на умения за: осъзнаване и формулиране на противоречие; формулиране на хипотеза; формулиране на цел на експеримента; ясно формулиране на изследователско намерение; разкриване и проследяване на причинно-следствени връзки; планиране на експеримент; организиране на експеримент; обработка на резултатите и тяхното представяне. Използваните методики са умело подбрани, доколкото позволяват да се получат достоверни диагностични резултати.

В *трета глава* се представят резултатите от констатиращия и контролен етап на изследването. В съдържателен план резултатите от направеното изследване са подчинени на разнообразни критерии и показатели, произтичащи от разнообразието на изследователските умения. Получените резултати от използваните диагностични методики и на двата етапа - от проверката на

входното ниво (констатиращ етап) и от проверката на изходното ниво на учениците (контролен етап) са визуализирани в таблици и хистограми. Това несъмнено дава добра възможност по-добре да се възприемат, а също и да се интерпретират.

В трета глава докторант Иванова прави и сравнение на резултатите от констатацията и контролен етап на изследването. На тази основа посочва значими за педагогическата практика констатации, сред които такива като: най-голямо подобрене на контролния етап се отчита при формиране на умение за обработка на резултатите и тяхното представяне - 51,27% спрямо констатиращото ниво, т.е. при финализиране на опитно-изследователската работа; на второ място по значими (подобвени) резултати е умението за формулиране на хипотеза, последвано от умението за планиране на експеримент, умението за разбиране, откриване и проследяване на причинно-следствени връзки и на последно място – умението за организиране на експеримент.

Докторант Цветомира Иванова доказва убедително, че разработената технология за формиране на изследователски умения у учениците чрез проблемни ситуации в обучението по „Човекът и природата“ е ефективна и се отразява позитивно върху процеса на формиране и развитие на тези техни умения. Обработените и анализирани данни от проведените диагностики за равнището на изследователски умения от учениците от 3 клас показват възможностите на предложената технология и за *преход* от по-ниско към по-високо равнище и развитие на изследователското умение.

Основни положителни страни на дисертационния труд:

1. Актуална тема на разработката с очакван положителен отзвук при публикуване на резултатите.

2. Богат литературен обзор, разкриващ същността на проблемите, компетентността и позицията на автора.

3. Професионален подход при планиране, организиране и обосноваване на резултатите от експерименталната работа.

4. Прецизна работата по извеждане на критериите и показателите по отделните диагностични методики, определянето на еднакви интервали за отчитане на резултатите според точковия сумарен бал.

5. Много добро представяне и обосноваване на приложимостта на педагогическата технология за формиране на изследователски умения у учениците чрез проблемни ситуации в обучението по „Човекът и природата“ – крайния резултат от цялостната теоретична и приложна работа по дисертационния труд.

4. Преценка на публикациите

Публикациите са достатъчни като брой и като представителност. Отразяват добре гледните точки на автора. От единадесетте публикации две са на латиница и две на руски език.

5. Автореферат

Авторефератът по дисертационния труд на Цветомира Иванова „Формиране на изследователски умения у учениците чрез обучението по „Човекът и природата“ отговаря на изискванията за такъв вид разработка. Обхваща 63 страници. Съответства на дисертационния текст и представя труда по коректен и обобщен начин. Открити са обобщените изводи, препоръки и приноси на автора.

6. Препоръки и въпроси:

- По-голяма смелост при изводите и обобщенията.
- Популяризиране на резултатите от дисертационното изследване чрез издаване на този труд и/или публикуване на статии в централния педагогически печат, с които да се фокусира вниманието върху значимостта на учебното съдържание по „Човекът и природата“ за създаването на така необходимите изследователски умения у учениците от началното училище.
- Защо не всички изследователски умения се диагностицират както на констатиращ, така и на контролен етап?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

На основата на достойнствата на предложения дисертационен труд, на проявените качества и умения за самостоятелно научно изследване, на доказаните научни приноси давам своята положителна оценка за проведеното изследване, постигнати резултати и приноси. Затова си позволявам да предложа на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Цветомира Илиева Иванова в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по, докторска програма „Методика на обучението по родинознание и природознание в началните класове“.

29. 06. 2017 г.

Член на научното жури:

Доц. д-р Пелагия Терзийска